

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У СВІТЛІ ТОТАЛЬНОСТІ

У статті експліковано концепцію тотальності, що прагне обґрунтувати новий напрям у вітчизняній філософії – тоталогію – вчення про оновлення, в якому механізм життя розглядається через розгортання суб'єкт-об'єктної цілісності людини. Толерантність виступає одним із важливих дискретів суспільної тотальності.

Сьогодні експліцитно доводить неспроможність, обмеженість одних методологічних концепцій і актуалізує перед нами необхідність пошуку інших, таких, що відповідали б вимогам часу та враховували помилки попередників. Метою нашого дослідження є виявлення актуальних підходів, методологій, що були б спроможні аналізувати попередні та сьогоденні суспільні явища, прогнозувати, проектувати хоча б недалеке майбутнє. Серед підходів, що зарекомендували себе як нездатні враховувати всіх існуючих умов та застарілі своєю методологічною базою, називають системний, структурний та процесуальний підходи. На їх долю науковці поклали надто великі сподівання, зокрема бачили перспективи побудови єдиної науки на тлі існуючого ізоморфізму. При чому такі системи розглядали окремі явища ізольовано від цілісності у якій вони існують, а тому були приречені на отримання однобоких поглядів позбавлених суб'єкт-об'єктної єдності. Хибність цих підходів полягала у прагненні ототожнювати всесвіт з певною системністю та структурністю, оскільки універсум "не исчерпується устойчивими элементами, связями и отношениями, включает также тенденции, вторичные и третичные образования, переходные процессы, мимолетные и случайные события, обладает способностью дивергенции содержания" [1: 16]. Отже, як справедливо доводить у монографії Тоталогія (філософія оновлення) В. Кізіма, за складних і суперечливих умов перегляду, переоцінки зроблених суспільством у цілому і наукою зокрема кроків щодо пізнання світу, а, в першу чергу, осмислення суті самої людини, викристалізуються та спливають у небуття теорії, концепції, погляди й переконання всупереч або завдячуючи яким народжуються інші. Так, з часом, зазнали критики й не витримали швидкоплинних змін пошуки першооснов, намагання звести яскравий та різноманітний світ до однієї константи, інші підходи втрачали свій сенс через ігнорування суб'єкту процесу чи явища.

На часі пошук динамічних концепцій, що сприяли б осмисленню та сприйняттю різновекторних, неоднорідних, асиметричних, нелінійних процесів та явищ як частин одного цілого, враховуючи їх взаємовплив та взаємопливність, оскільки частина, змінюючись, впливає на ціле і навпаки. Одна з головних філософських проблем – проблема буття – виявляється нічим іншим, як процесом подолання небуття (з песимістичної точки зору – виживанням), отже є постійним оновленням. Оновлюючись, світ перестає бути собою, проте зберігає ідентичність самому собі, бо і вчора, і сьогодні його сприймають як такий, що є цілісністю, яка містить у собі безліч складових (груп, структур, систем, атомів, дискретів, індивідів, суб'єктів) і знаходиться з ними у взаємозв'язку, динамічному взаємовпливі, постійному оновленні як цілісності, так і її складових.

Аналізуючи соціальну систему, постає необхідність у виборі відповідної методології, призми погляду на соціум як об'єкт дослідження. У сфері пошуку окремої уваги заслуговує новий напрям вітчизняної філософії – тоталогія, об'єктивні передумови для появи якої склалися протягом тривалого часу, та сформульована наукова концепція була нещодавно – на зламі XX та XXI століть в Україні вітчизняним дослідником, філософом В. Кізімою. Суть концепції полягає в обґрунтуванні динамічної єдності суб'єкта та об'єкта, метафізичної обумовленості, відповідності їх існування; окремої уваги заслуговує зв'язок, що існує між ними й характеризується як тотальний. Переконаливою є позиція автора щодо аналізу суб'єкт-об'єктної єдності різноманіття як такої, що перебуває у постійному динамічному взаємовпливі, перетворенні одне одного. Дійсно, виступаючи суб'єктом, джерелом впливу, провокуючи певні дії, спрямовані на зовнішнє оточення, одночасно опановуємо роль об'єкта того ж впливу, яка виступає результатом власної активності. Проте аби скласти справедливе уявлення такої ситуації необхідно враховувати не лише динамічність таких відносин, взаємовпливів, але й зв'язок їх із цілісністю, що власне й містить у собі суб'єкт-об'єктні взаємовпливи. Загальна динаміка розвитку такої цілісності постає тотальністю, згідно з якою "любое явление предполагает органически связанное с ним конкретное целое, а развертывающееся целое реализуется через многообразие относительно устойчивых и преходящих явлений, не исчерпываясь ни одним из них, выступая в качестве самостоятельного субъекта обновления" [1: 17]. Отже, як справедливо зазначає автор, нова концепція, світоглядна орієнтація та методологія є логічним продовженням історичних, антропологічних, геосоціальних пошуків адекватного світосприйняття, є результатом суперечливої людської життєдіяльності та альтернативою розуміння культурно-історичного буття суспільства. Водночас важливою є толерантна позиція тоталогії щодо попередніх та прийдешніх образів тотальності: жоден дискрет, жодна тотальність, виступаючи частиною й цілим не лише топос свого існування безслідно, справляючи враження, коригуючи майбутнє.

Особливістю такого толерантного взаємовпливу є своєрідне розуміння явищ та процесів, що розгортаються у часі не як таких, що змінюють одне одного у певній послідовності, а як таких, що відіграли свою роль і пішли у небуття, а як складові одного руху, суть якого полягає у нашаруванні та взаємопроникненні, а також урахуванні активності кожної складової як ланки одного цілого.

Суспільство як тотальність людського існування у прагненні до гармонії в своєму оновлюючому русі має керуватися толерантністю (від лат. *tolerantia* – терпимість). Цим терміном позначають "доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних)" [2: 642]. Домінувала концепція толерантності у поглядах стоїків, як вчення про належне буття та етику (добродесне життя з природою та Логосом проголошувалося головним пріоритетом людського існування). Започаткована стоїками моральна позиція надалі характеризувалася як така, що "передбачає витриманість, стійкість, суворе дотримання моральних вимог, незалежно від сподівань на винагороду (щастя), гідну поведінку за будь-яких обставин" [2: 610]. Толерантна позиція по відношенню до людини та природи знайшла своє втілення у працях англійського філософа Джона Локка, який обстоював позиції лібералізму та відомий тезами про приналежність людству певних засадничих природних прав, які є даром Божим усьому людству, серед них право на життя, свободу та власність. Політична філософія Дж. Локка пронизана пропагандою

природних прав людини. Ключовими в його дослідженнях постають ідеї суверенітету народу та теорія суспільного договору як така, що обґрунтовує виникнення суспільства. Та найбільшої концентрації ідея толерантності досягла у праці "Листи про толерацію" (1689 р.), у якій філософ намагається переглянути міжрелігійні стосунки, які він поширював і на атеїстів.

Коротка історична довідка про зародження та становлення толерантності як способу спілкування людей між собою та людини і природи свідчить про актуальність її впродовж тривалого часу, оскільки незважаючи на агресивне та нетерпиме людське начало (про що протягом історії свідчать численні війни та кровопролиття), ми все частіше повертаємося до гармонійного, терпимого образу життя, виробляємо толерантний стиль спілкування.

Щоб докладніше розглянути толерантні механізми тотальності та толерантність з огляду тоталогії звернемося до природничо-наукової бази філософії тотальності, якою виступає синергетика – напрям і загальнонаукова програма міждисциплінарних досліджень, що вивчають процес самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур у відкритих фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних системах. Особливості синергетичного підходу полягають у самоорганізації складних систем, що спрямовуються від хаосу до дедалі більшої впорядкованості [2: 580-581]. Дійсно, проблеми порядку й хаосу постійно перебувають у площині уваги філософів, проте останнім часом особливу цікавість викликають не самі дефініції, а їх взаємозв'язок та взаємозалежність. Міждисциплінарність досліджуваних процесів взаємодії порядку та хаосу доводиться дослідженнями в області фізики, хімії, електродинаміки, однак саме філософи роблять загально значущі висновки: "законы природы – эти высшие проявления порядка – могут быть в ряде случаев объяснены только с помощью предположения о хаотичном характере лежащих в их основе процессов" [1: 34]. Дійсно, на перший погляд тоталогія і синергетика перебувають у тісному зв'язку щодо площини дослідження, проте, на думку В. Кізіма, між ними існують суттєві відмінності. Так, синергетики вважають, що коли система перебуває в критичній точці розвитку (точці біфуркації) дослідники не в змозі передбачити стан, в який у подальшому вона перейде, тобто підконтрольними є лише проміжні періоди відносного спокою системи, оскільки повністю підпорядковуються детермінантним відносинам. Таким чином втрачається зв'язок між ланками процесу, його вже не можна сприймати цілісним, таким, що знаходиться в єдиному оновлюючому русі. Перед дослідником постає лише наявність фрагментів, що не утворюють цілісності й кожен вимагає дослідження, аналізу, як окремих суб'єкт. Тоталогія вбачає самоорганізацію як процес, що, незважаючи на чисельні метаморфози та біфуркації, зберігає свою ідентичність і постає у своїй цілісності як один суб'єкт [1: 35]. Таким чином, тоталогічний підхід суттєво відрізняється від сизигічного, здатен подолати межі елементаристської та редукціоністської методології, акцентуючи увагу дослідників не стільки на сталих, сформованих, упорядкованих системах, як на дослідженнях мінливості, взаємопереходів і взаємопроникнення кінцевих форм у цілісному розгортанні відповідних тотальностей. Унікальність тоталогічної концепції, за словами доктора філософії В. Онопрієнко, полягає у спробі "вперше синтезувати всі аспекти оновлення завдяки введенню у розгляд його суб'єкта – тотальності" [3: 61].

Обидві аналізовані концепції – тоталогія та синергетика – нерозривно пов'язані з соціологією, оскільки мають спільні суб'єкти дослідження – людину, суспільство, їх взаємовплив. Так, у статті Львівських дослідників доктора соціології Н. Черниш та аспіранта О. Ровенчак "Социокультурный подход в социогуманитарных науках: обмен смыслами" досліджується взаємозв'язок різних методологій щодо дослідження соціокультурної парадигми. Актуальними для сучасних соціологічних пошуків постають тоталогічні ідеї "непостоянства, текучести, взаємопереходов и взаимопроникновения конечных форм в целостном развитии соответствующих тотальностей" [4: 93]. Отже, міждисциплінарний характер концепції оновлення доводиться самими науковцями на сторінках сучасних наукових видань, у авторефератах дисертацій та дискусіями на конференціях.

Для подальшого розкриття суті тоталогічної концепції необхідно уточнити зміст поняття "дискрет", яке вводить автор тоталогії як таке, що позначає "проявление прерывности, неоднородности, качественной определённости, выделенности, автономности" [1: 28]. Цей елемент тотальності суттєво відрізняється від атома відносно своєї неподільності, та спроможністю обирати різноманітні форми. Дискрети не є сталими суб'єктами, а весь час знаходяться в оновлюючому русі. Така природа дискретів пояснюється наявністю безлічі можливих рівнів розгляду одного й того ж суб'єкта як дискрету різних тотальностей. При чому така концепція не виділяє у тотальності будь-яких домінант – як дискрет, так і цілісність є рівномірними творцями оновлення. Розкриваючи принцип самодетермінації тотальності В. Кізіма робить такі висновки: дискрети формуються разом із тотальністю, розвиваючись одночасно й одне через одного; дискрети і тотальність рівноцінні щодо визначення й породження одне одного, їхня детермінуюча роль у тоталогенезі однаково важлива; оскільки зміни дискретів впливають на тотальність як ціле, локальні причинно-наслідкові відносини тотальності породжують масові кореляційні залежності й рухи, що можуть призводити до суттєвих перебудов цілісності [1: 40]. Одночасно у своїй концепції філософ маніфестує заклик не шукати першооснову, а прийняти різноманіття світу як даність.

Існування процесу чи явища як цілісності, що постійно знаходиться в оновлюючому русі, перебуває під впливом своїх дискретів і відповідно впливає на них, обумовлюється взаємоузгодженням дискретів і тотальності (частин і цілого), які невпинно трансформуються. Механізм узгодження "повноти і органічності" дістає назву сизигії (грецьк. *syzygia* – поєднання, парне сполучення, пара), що на відміну від античної та традиційної проблематики частини і цілого акцентує увагу дослідників на положенні про їх співвідносність одне одному. Разом із тим, обираючи сизигічний принцип за домінуючий у дослідженні динамічних процесів та явищ, постає можливість цілісно охопити проблему "тождества развивающегося объекта, понятие сущности его идентичности во времени" [1: 26]. Таким чином, сизигія, як механізм існування тотальності, розуміється як "никогда не прекращающееся усоответствование, взаимное приспособление, "подгонка" меняющихся компонентов тотальности друг к другу" [1: 41].

Професор В. Кізіма порівнює сизигію з гармонією як порядком, співвіднесенням із деякою організаційною, моральною, естетичною його оцінкою та пропонує як найбільш влучне визначення гармонії Е. Сороко: "Когда элементы сукупности выявляют наскривь пронизывальный зв'язок, коли вони "схоплені" єдиним для всіх відношенням, задумом, планом, алгоритмом, ідеєю, фіксовані за допомогою єдиної міри, еталону, норми, стандарту, виявляючи тим самим свої відмінності на тлі загальної їм усім субстанції, можна мовити про їхню гармонізацію у межах їхньої сукупності" [5: 117]. Однак подібність гармонійного та сизигійного начал недостатня для того, щоб стверджувати про їх тотожність. На заваді цьому постає діаметральна різниця в полі охоплюваних сизигією та гармонією процесів та явищ. Так, якщо гармонія може бути притаманна лише сталим, сформованим, відносно впорядкованим формам, оскільки "виникає з хаосу, безладдя і дисгармонії

і, отже, в хаосі, безладді і дисгармонії не спостерігається" [6: 35], то сизигія серед своїх чеснот передбачає і увідповіднювання таких компонентів тотальності, що характеризуються плинністю, мінливістю, нестабільністю, стан яких є далеким від гармонійного. Отже, поле охоплених сизигією процесів та явищ значно ширше від сфери панування гармонії, а прирівнюючи гармонію порядку, професор В. Кізіма слушно зауважує: "порядок властивий структурам, системам, навіть процесам (наприклад, у музиці), але він не охоплює тотальне. Сизигія – атрибут тотальності" [6: 36].

Таким чином, різноманіття взаємозв'язків, що виникають між дискретами "толерантність" та "гармонія" у тотальності "суспільство" визначає наше існування, обумовлює можливості та потреби, спрямовує активність і відповідно до неї наслідки нашої життєдіяльності. Сизигічним механізмом такої тотальності виступає комунікація, спілкування, які здатні дати лад, урівноважити стосунки дискретів із відповідною тотальністю. Комунікативна філософія є однією з перспективних концепцій розвитку ідеї толерантного, безконфліктного співіснування на теренах постмодерну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кізіма В.В. Тоталогія (філософія обновления). – К.: Издатель ПАРАПАН, 2005. – 272 с.
2. Філософський енциклопедичний словник / Голов. редактор В.І. Шинкарук. – К.: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ, 2002. – С. 644.
3. Онопрієнко В. Рецензія "Обґрунтування людино вимірної тотальності. Кізіма В.В. Тоталогія: Філософія обновления" // Вісник Національної Академії Наук України. – 2005. – № 10. – С. 60-65.
4. Черниш Н., Ровенчак О. Социокультурный подход в социогуманитарных науках: обмен смыслами // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 92-103.
5. Сороко Э.М. Структурная гармония систем. – Минск, 1984. – С. 117.
6. Кізіма В.В. Тотальність і сизигійна "душа" культурних трансформацій // Філософська думка. – 1998. – № 1. – С. 31-60.

Матеріал надійшов до редакції 24.09.2007 р.

Радионова Г.В. Толерантность в свете тотальности.

В статье эксплицируется концепция тотальности, цель которой – утверждение нового направления в отечественной философии – тоталогии – учения об обновлении, в котором механизм жизни рассматривается через развёртывание субъект-объектной целостности человека. Толерантность является одним из важнейших дискретов общественной тотальности.

Radionova H.V. Tolerance in the Light of Totality.

The article explicates the concept of totality, which aim is to substantiate the new trend of the native philosophy – totalogy, the study about renewal, in which the mechanism of life is observed through the development of human subject-objective integrity. The tolerance is presented as one of the important discrets of social totality.